

הרב חיים אשר ברמן

רמת שלמה בעיה"ק ת"ז

מילין זעירין

בעניין זיהוי הארגמון כחלזון התכלת

חילופי אגרות עם בעל 'כולו הפך לבן טהור'

הקדמה

הדברים שלפנינו נכתבו בסייעתא דשמיא כהארות על קונטרס 'כולו הפך לבן טהור' (=בירור דברים בענין תכלת ה'מורקס טרונקולוס', טבת תשע"ז), ולפיכך קוטב הדברים סובב והולך על עיקר דבריו שם. והן אמנם כי נוגעים הם הדברים בשרשי הסוגיא בכללותה, מ"מ אין כאן סידור מקיף ושיטתי של כל מה שצריך וניתן להאמר בענין זה, ולא באתי בעוניי לעמוד במקום גדולים שכבר האריכו למענייתם והקיפו את הנושא היטב בפרט ובכלל, והחפץ לעמוד על בירור הסוגיא יתן עינו הבדולח בדבריהם ויוסף לקח^א. ברכותי לאכסניא של תורה, מערכת הקובץ החשוב 'ירחון האוצר', על פרסום הדברים.

מכתב א'

בעה"י י"א תמוז תשע"ז

פעה"ק ירושלם תובב"א

כבוד הרב המופלג בתוי"ש וכו' וכו' רבי בן ציון רוזנבערג שליט"א!

אחדשה"ט וש"ת הרוממה ברוב כבוד ויקר, למאן דלא ידענא משבחנא.

(א). רשימת חיבורים ומאמרים בתחום, לחיוב ולשלילה, ראה ב'והיה לכם לציצית' (תשע"ו עמ' 502). אציין לשני חיבורים מקיפים שנכתבו לאחר הרשימה הנ"ל, 'כנף איש יהודי' ו'תכלת מאיי אלישה' (והראוני כי ישנה אריכות דברים רבה בדברי החכמים היושבים במדרש אוצר החכמה, והחכם עיניו בראשו לברור לו מן היפה).

הלום עיינתי היטב בקונטרסו הנפלא 'כולו הפך לבן טהור' ששלח לי, ומצאתי בו הרבה דברים בהירים ומאירים, שיגע ועמל להוציא דבר ברור ומאיר, ומובטחני כי יהיה ספרו הנכבד לעזר ביד כל מי שחפץ לברר הסוגיא. ובהורמנא דמר שכתב לי כי ישמח לקבל הערות, הערתי מעט על דבריו זעיר שם זעיר כאן, וכיון שנתרבו הדברים בס"ד, הוה נוחא טפי לעורכם כסדר, מאשר לפזרם בהערות על פני בתרי הקונטרס.

נוכחתי לדעת כי הרבה מן הדברים שבהם תלוי עיקר הבירור, הם דברים שלא נתנו לראיות, אלא עיקרם בשיקול הדעת, ואפרש דברי. כמובן שאיני אומר חלילה קבלו דעתי, אך אערוך הצעת הדברים, והמעין ישפוט כפי כח תורתו.

א.

לגוף הדברים, לברר אם הארגמון הוא התכלת שצבעו בו חז"ל, הנה כת"ר משוכנע (עמ' 33 ואילך) שחז"ל נתנו סימנים כדי שיוכלו לחפש את החלזון, וגם הרמב"ם 'פסק' את הסימנים למעשה, וכסימני חגבים טהורים. ואם כי קשה לדון בדבר שאין בו ראיות, אמנם לדידי פשיטא שלא באו חז"ל אלא לתאר את ענייני החלזון (וע"ד ברייתא דשמיר שבסוטה מ"ח א', וכמש"כ כת"ר בהע' 58), ולא באו חז"ל לתאר כל הנהגותיו ותהלכותיו [להבדיל אא"ה מחכמי אוה"ע], אלא נקטו עניינים מסוימים בדוקא^א, אבל אין כאן הוראות והדרכות למחפשי התכלת, וכמובן^ב. והן אמנם שהמהרי"ל (בשו"ת החדשות סי' ה') סבר שע"י הסימנים לחודיהו אפשר למצוא את החלזון, אך כמובן שלא אמר זאת אלא בדרך השערה וסיבה לומר שלכן יחזור הדבר^ג, אך המציאות עצמה כבר הוכיחה היפך זה, שיותר מאלף שנה לא הצליחו למצוא את החלזון רק מתוך הסימנים^ד.

ב). ומה שנקטו דוקא אלו, איכא למימר ע"ד האמת דמ"ש דומה לים היי' המלכות, ודומה לדג הוא כנגד היסוד, ואלו פנים אחדים מתוך שבעים.

ג). ואם כן, פשיטא לי שהיו יכולים להוסיף סימנים כהנה וכהנה.

ד). ולא כ'פשט' ברמב"ם שאמר את הסימנים בדרך הוראה למעשה בכדי שיוכלו למצואו.

ה). ומי שבעיניו חסרון כבוד הוא לומר כנ"ל כלפי המהרי"ל אין בידי לסייעו. הא מיהת שמעינן מדבריו ז"ל שעצם חזרת התכלת אינה נפלאות בעיניו.

וה"נ הרמב"ם לא בא אלא לתאר הדבר, וכמו שמצוי הרבה בדבריו שכאשר מזכיר דבר בספרו הי"ד החזקה [ובפרט במקום הראשון שמזכירו] אינו סותם אלא מבאר, וכמו שמפרט בהל' כלי המקדש את ביאור סממני הקטורת¹. ולא נקט הרמב"ם אלא לסימני הגמ", והוסיף עליהם לומר שדמו שחור כדיו, ובא לומר שצבע התכלת מתקבל לאחר שצובעים בצבע השחור וכמו שנראה לעינינו². וכלפי מה שהקשה כת"ר שאין לומר שדם האדם הוא חום, לאחר שיוצא מן הגוף, הנה תלוי מה המטרה המדוברת, בד"כ שמדברים על צבע הדם הכוונה היא לצבעו כאשר הוא כנוס בתוך האדם, משא"כ כאשר מדברים בהקשר של צביעה ברור שמתאים יותר להזכיר את הצבע בשלב שקודם הצביעה [גם בזה כת"ר לטעמיה שהרמב"ם נתן כאן סימן כדי למצוא את החלזון, וממילא הו"ל לומר את צבע דמו שמתחילה, אבל אם נפרש שהרמב"ם מתארו בפועל, א"כ גם לענין צבע הדם אומר הרמב"ם את השלב שקודם הצביעה, שהוא הנוגע לנו בפועל].

ומעתה, אם כי כמובן יש לבאר וליישב את הסימנים שנאמרו בחלזון, עם אותו המין שנמצא, אך עיקר החיפוש יכול להיות שלא ע"י הסימנים, כי אם ע"י ראיות אחרות למיניהם, וכמו שודאי אם היו באים לפנינו עדים כשרים מזמן חז"ל, וכסרח בת אשר ורבי יהושע בן לוי שנכנס חי לגן עדן, דודאי היינו מקבלים העדות, ודוחקים הסימנים בכל מאי דאפשר, ה"נ אם נזהה את הארגמון כחלזון התכלת, ע"י ראיות מסתברות, לא תהיה זאת מניעה מה שאין הדבר 'יוצא' מתוך הסימנים ורק 'נכנס' לתוכם³.

ו). ואל תשאלני למה סימני הקטורת הזכיר גם בלשון ערבי, ובחלזון לא אמר כן, ופשוט דגם אם הכיר את החלזון מ"מ לא כל היכא שמבאר איזה דבר אומר שמו בלשון ערבי, וכן חמשת מיני דגן לא כתבם אלא בלשון הקודש, ולא נדע למה דוקא בסממני הקטורת בחר הרמב"ם לומר כן, ופשוט.

ז). מלבד עולה לשבעים שנה, שאינו נראה לעין, ולכך לא הזכירו הרמב"ם, לכה"פ בהדיא.

ח). ועד"ז שייך לפרש בדברי רש"י חולין פ"ט א' ש' שמראית דמו דומה לים, והיי' שהוכיח כן בפשיטות מדצובעים בו כחול, וכפי שכתב בחותם של זהב. ומה שתמה כת"ר (בעמ' 95) למה לא עלה על דעת רש"י שנהיה כחול רק ע"י העמדתו בשמש וכיו"ב הם דברי תימה בעיני, שהרי פשוט שהמושכל הישר הוא שאם הנצבע הוא כחול, כן הוא הצובע. ועכ"פ כבר עמד בדברי רש"י בשפוני טמוני חול (דף י"ח א'), ומתחילה בקש לפרש כהפי' הנ"ל וכהחותם של זהב, שהביא כת"ר, ואח"כ מפרש דמראית דמו היי' הצמר הנצבע מדמו, והוה ל' למר להביאו שם מדי דברו בשי' רש"י.

ט). וכבר האריכו בכיו"ב מחברי הספרים הנפלאים בענין, ועיינתי היטב בדברי כת"ר בזה, והנ"ל כתבת.

ב.

בנדון אם כל חלזון כשר לתכלת, הנה עיקרו של דבר סברא הוא, שהרי לא מצינו הלכה למשה מסיני וכיו"ב שלא תהיה כשרה אלא מן החלזון, ולכך מסברא איכא למימר דכל צביעה מן החי¹ העומדת ביופיה ג"כ בכלל תכלת של תורה היא, ומ"ש בתוספתא שאינה כשרה אלא מן החלזון היי' לאפוקי קלא אילן שהוא מן הצומח ואינו עומד ביפיו, אי נמי לצבענים אחרים מן החי שאינם עומדים ביופיים וכגון הדיונון והינטינה². ואף אם נאמר שהתוספתא הלכה בידה דבעי' חלזון דוקא, מנ"ל דהכוונה למין חלזון מסוים דוקא, ולכא' כל שהוא נכלל בשם חלזון הריהו בכלל ההלכה, וכשם שבמקום שהצריכה תורה זהב פשיטא לגמ' ביומא מ"ד ב' דשבעת מיני הזהבים כשרין, ה"נ בכל מיני החלזון הצובעים³. והן אמנם דשפיר דחה מר (בעמ' 25) בפשיטות את הדיוק שבקשו לומר בדברי התוספתא, אך מ"מ מצד הסברא הפשוטה כן הוא הדבר, ואדרבה לא בעי' ראייה להכשיר כל מיני חלזון, אלא בהיפך, יש להצריך ראייה כדי לומר שלא הכשירו אלא חלזון מסוים דוקא, ומה שדברו בגמ' אודות חלזון מסוים דברו חכמים בהווה, שכפי הרגילות בידם מאיזה טעמים העדיפו לצבוע בחלזון מסויים [וכן מה שהרמב"ם לא הזכיר אלא את החלזון שבגמ' אינו קושיא, יותר ממה שיש לשאול

י. ומן החי דוקא, אשר מה"ט אמרו ביבמות ד' ב' דתכלת עמרא הוא, וכאשר כ' בשפוני טמוני חול (ו') ב') לקשר חי בחי.

יא. שגם הם בכלל קלא אילן, וכמו שהראב"ד כ' שיש קלא אילן מן החי, והיי' למיני הצובעים שהם דוהים, וכהדיונון והינטינה [וכידוע לכל. ולא הובאו אלו אלא לדוגמא, שהרי כבר נתברר ע"י הגריא"ה ז"ל שדם הדיונון המכיל את הצבע נשרף ומתכלה כולו ברתיחת התנור (בחום של תשע מאות מעלות!!!) ואינו משמש אלא כמקור של חנקן לצבע המלאכותי המכונה 'כחול פרוסי', כאשר כמקור החנקן בהכנת צבע זה עשוי לשמש כל חומר אורגני מן החי, ובמקרה הזה משמשת לכך בלוטת הצבע של הדיונון (ראה 'המעין' גליון ל"ה תמוז תשנ"ה עמ' 35, וגליון נ"ג-ד' תמוז תשע"ג עמ' 44, וקובץ בית אהרן וישראל קכ"א תשרי-חשון תשס"ו עמ' ק"ב). הינטינה, שהועלתה כהשערה ע"י הגריא"ה זצ"ל, מעולם לא הצליחו לצבוע ממנה כי אם חוטים דהויים (ראה 'להבדיל בין תכלת לארגמן עמ' י"ט, והמעין נ"ג-ד' עמ' 43 הע' 51), וגם מבחינה מדעית לא קיימת אפשרות כזאת (ראה תחומין ט' עמ' 427) ואכן מטעם זה שלא הצליחו לצבוע ממנה צבע יציב חזרו בהם העוסקים בתחום זה אשר הקדישו שנים רבות לחקר הינטינה (והיה לכם לציצית תשע"ו עמ' י").

יב. וכמו שפשיטא שאם אכן הארגמון הוא חלזון התכלת שגם שאר מיני הארגמונים כשרים, אא"כ נימא דהאחרים בכלל ארגמן הם, שאז חלקתם תורה בפירוש לסוגים שונים.

למה הגמ' גופה לא הביאה חלזון נוסף, ושמא היה קל יותר מאיזה טעמים טכניים להכין את התכלת מחלזון מסוים דוקא, אך אכתי אין שום ראיה שאין כל החלזונות הצובעים כשרים לתכלת⁽³⁾.

ג.

כת"ר כותב בעמ' 18 ש"המעין בפ' רש"י יוכח שבכ"מ שפירש רש"י מילת חלזון שאינו החלזון של התכלת פירש שהוא לימצ"א – חומט, ואילו לגבי חלזון התכלת מפרש תמיד שהוא תולעת⁴, ונוראות נפלאתי שהרי על הפס' דתבלל בעינו (ויקרא כ"א כ', הביאו כת"ר לעיל עמ' 8) פירש"י: "חיליו לשון חלזון שהוא דומה לתולעת אותו החוט", הא קמן שגם חלזון רגיל שאינו של תכלת אלא חומט בעלמא ג"כ קורוהו רש"י תולעת, וא"כ כולם שוים ואין ביניהם כלום⁽⁵⁾. וממילא מש"כ (עמ' 20) דהארגמון [מורק"ס בלע"ז] "שהוא חומט הים רגיל, לא מקבל השם תולעת בשום אופן", אינו מתאים עם ד' רש"י שלחלזון דתבלול בעינו קראו רש"י תולעת, ונמצא שחומט אכן ראוי להקרא גם תולעת, בלשון רש"י.

גם מ"ש (בעמ' 13) מדברי היד רמ"ה בסנהדרין (צ"א א') "דהאי חלזון דהכא לאו האיך דאמרי גבי תכלת הוא, אלא מינא אחרינא דמיברי מעפרא וממיא ומקרי בלשון ערבי חלזום", וכת"ר כ' ע"ז דכיון שחלזום בערבית הוא שבלול מוכח שחלזון התכלת אינו שבלול. הנה היד רמ"ה לא נחית הכא לבאר מהות חלזון התכלת, ולא קאמר אלא דכלפי מ"ש רש"י דחלזון דהכא דתכלת הוא כ' הרמ"ה שמדובר כאן בהשבלול המצוי הנקרא חלזום, ולא בחלזון התכלת, אך לא בא לומר שחלזון התכלת אין לו שבלול, ואה"נ יתכן שגם הוא שבלול הוא, רק לא

(יג). שו"ר שכבר כ"כ בשו"ת ים החכמה (להגרי"מ מורגנשטרן שליט"א, סי' ג' הע' ז'), ע"ש, והענין הוא מילתא דתליא בסברא.

(יד). וטפי מינה, בבכורות ל"ח א' פירש"י דהאי חלזון הוא 'חולי שקורין לימוץ', והיה הדבר פשוט בעיני שיש כאן ט"ס, ואכן כך מצאתי באוצר לעזי רש"י לר"מ קטן שכ' דגרסינן 'לימ"ץ', וא"כ הכל אחד, וכשם שהלימ"ץ קורוהו רש"י תולעת, ה"נ חלזון התכלת שמכנהו רש"י בשם תולעת ג"כ לימ"ץ הוא. אגב גררא אעיר כי לענין משקדי חלוני שפירש"י בע"ז כ"ח ב' שהוא לימ"ץ בלע"ז, וכאשר הביא כת"ר, אי"ז אלא מכת"י (שהביאו במהד' עוז והדר) אבל בדפוסים שלפנינו כ' 'לימ"ץ' וכ"כ האור זרוע (ע"ז סי' ק"ג) 'לימוץ' בלע"ז, וממילא שהגה"ה הנ"ל ברש"י בבכורות ג"כ מסתברת היא.

נחית לזה כאן, ופשוט. וממילא ניחא גם מש"כ בפשיטות (בעמ' 100) שלהרמ"ה "אינו חומט או תולעת אלא בריה אחרת לחלוטין".

גם לא השגתי מש"כ (בעמ' 24) דלומר שחלזון התכלת יש לו נרתיק "הוא מופרך לגמרי ונגד רוב הראשונים", למה אם נקרא תולעת בודאי שאין לו נרתיק? והן אמנם שלא מצאנו שהראשונים ז"ל יקראו לחומט תולעת, יפלא בעיני כיצד מזה אפשר להוכיח שתולעת אין לה נרתיק [ומ"ש תולעת היי' על גוף החיה, בלא הנרתיק, וכאשר הביא בעמ' 20 בשם הלבוש הארון, ומה שתמה כת"ר עליו למה רק לחומט התכלת החליטו לקרוא תולעת, הנה נתבאר דגם בחלזון דתבלול בעינו קראו רש"י תולעת]. וכן יפלא בעיני כיצד ממה שקראו רש"י בשבת (ע"ד ב' ד"ה צדי חלזון) "כמין דג קטן" הוכיח כת"ר (בעמ' 57) שאין לו נרתיק, שהרי דברי רש"י הם ע"פ הגמ', שאמרה שהוא דומה לדג, ורק מבאר יותר ואומר שאינו נראה כשאר דגים שהם גדולים אלא הוא דג קטן, ולא מיירי רש"י בשבת אלא מגופו ולא מנרתיקו^(ט).

וכל מה שהאריך בגדר 'דומה לדג' (מעמ' 55 והלאה) לא ביאר לנו מהי 'מהות של דג' אותה מבקש כת"ר למצוא בחלזון. ואמנם קשה לברר הדברים, שהרי רש"י פי' 'תבנית דיוקנו', והיינו 'דמות דיוקנו' [וכדתרגם אונקלוס (דברים ד' י"ז) 'תבנית - דמות'], ובפשוטו היינו כציור של דג, ואכן לא נודע לנו מהו ציור של דג אשר אליו נדמה את החלזון, ולכן סימן זה סתום מכדי להוציא ממנו הוראה בפועל. וגם הרמב"ם שכ' 'והוא דג' יתכן שסבר שאם מצד דמיון לדג, צ"ע כיון שעדיין לא שמענו דג עצמו מהו, ולכן פי' שאינו חלזון שבארץ אלא מין חלזון שבים [וכדברי הגר"א בכלים (י' א') דכל שבים הוא דג, ומה שתמה כת"ר (בהע' 102) שהוא שפת יתר דהא קאמר שבים המלח הוא מצוי, הלא הכוונה מבוארת היטב, דקאמר שהוא דג והיינו מין המצוי במים, ומפרט הרמב"ם וקאזיל את מקומו, שבים המלח הוא מצוי. ואם בגמ' אמרי' תנא והדר מפרש כ"ש שנוכל לומר כן בד' הרמב"ם, ודומני שמתקבל זה היטב בלב מי שרגיל בדבריו ז"ל].

(טו). מצוי הוא הדבר שקיצור דברי רש"י הם ע"פ גמרא בדוכתא אחרינא ורק מוסיף עליה תבה א' או ב' לתוספת ביאור. וכמובן שלא עמד החלזון על שולחנו של רש"י, בשעה שכתב את חיבורו, אשר מזה נקשה שהיה עליו לתארו באופן אחר.

ד.

עולה א' לשבעים שנה. מה שתמה (בעמ' 72) למה לא הזכירו זה חכמי האומות בספריהם, במחכ"ת היא קושיא של תימה, אטו ידוע למר שאכן הם מזכירים תופעות נדירות כ"כ, האם בספרים שהאריכו בסדרי עליית הכוכבים הביאו את הכוכב שאמרו עליו בהוריות י' א' שהוא עולה א' לשבעים שנה ומתעה את הספנים. ולפי מה שראיתי הם מתארים את מין הבע"ח ודרכיו הרגילות ולא תופעות נדירות, מלבד מה שאפשר שלא בכל העולם היה עולה אלא רק במקומות מסוימים וכגון ארץ ישראל, ולא נודע להם מזה, מתופעה נדירה שאינה אלא במקום מסוים. עכ"פ גם ענין זה, אם היה ניתן זה כהוראה למחפשי תכלת, שלא יקחו אלא מין שנתברר להם שהוא עולה א' לשבעים שנה, בודאי היה הדבר כן, שעד שלא נתברר הדבר, אין בו ממש בחלזון שנמצא, משא"כ אם יהיו בידינו ראיות אחרות [כמובן לא סמך בעלמא, אלא ראיות מסתברות הקרובות לודאי, כמו שהוא בני"ד, לענ"ד], נצטרך ליישב הדבר, וכגון לומר שחז"ל כתבו את טבעו המקורי של הארגמון קודם חורבן ראשון^{טז}, או לפרש שהיה זה בענין של נס, וכפשטות דברי הרדב"ז ז"ל (ח"ב סי' תרפ"ה^{טז}), או שהיה זה לצורך פרנסת שבט זבולון, ואחר שהגלם סנחריב נתבטל הדבר, וכל כיו"ב.

ופלא מה שהוכיח שלא היה ביקוש לתכלת, ממה שאין דמיו יקרין אלא ממה שעולה א' לשבעים שנה, ולא מעצם הדבר שהוא נצרך לצביעה, והפירוש פשוט לכאור', דאי מש"ה עדיין אין סיבה שיהיו דמיו יקרים, שהרי גם התרגולות נצרכת

טז). ובלא שייכות לכלל של משנה לא זוהי ממקומה, שכת"ר מפלפל בו (בהע' 124) שאינו אלא כאשר נאמרה משנה אחרונה. ועכ"פ כ"ז אינו אלא בענין של הלכה למעשה, ולא בתיאור של חלזון, שהיה ידוע היטב בזמנם, וכת"ר לטעמיה שהוא בגדר 'פסק הלכה של סימן', מה שעדיין לא הוכח, לענ"ה.

יז). ומה שכת"ר תמה (בעמ' 75) למה לא הזכיר הרדב"ז שעולה לשבעים שנה, בפשטות מה שמזכיר שעולה מן הים לאו מדעתו הוא אלא סמך על מ"ש בגמ' אודות עלייתו. ויתכן דהרדב"ז ס"ל כהמהרי"ל דיסקין (הו' באור לישירים דף כ"ב ב') שהיה עולה החלזון רק בהגיעו לגיל שבעים, וממילא היה מצוי זה תדיר, שבכל יום היו עולים החלזונות שבאותו יום נהיו בני ע', ומ"מ דמיו יקרים כיון שבכ"ז הוא שיעור מועט המייקר הרבה את מחירו [ואם היה חסר לציצית ובגדי כהונה היו יכולים להכנס במים ולצודו וכמו לאחר החורבן]. ומה שהק' שבגמ' זה נאמר גם לאחר החורבן, לא נתברר למה פשיטא לי' שא"א שכתבו חז"ל את טבעו המקורי, ולא את המצוי בימיהם דוקא,

לביציה ואין דמיה יקרים, ורק מחמת חסרון ההיצע ונדירותו קופץ המחיר ע"י המבקשים אותו.

וכיון שהיה עולה באזור שבט זבולון דוקא, וכמ"ש הרדב"ז, להכי ציידי חלזון היו מצויים מסולמות של צור ועד חיפה, והניחם שם נבזראדן במקומם שבתחילה, ואע"פ שנמצא בכללות הים [וכדכ' הרדב"ז 'החלזון מצוי הוא בים, ובחלקו של זבולון היה עולה מאליו מן הים אל היבשה והיו מלקטין אותו'] מ"מ שם היה מקום הציידים, והניחם שם נבזראדן [ואין מקום להקשות למה לא פזרם גם בשאר חלקי הארץ וכיו"ב, דשם היו כבר הפועלים ובתי הצביעה, ועוד טעמים הרבה כמובן בפשיטות].

ה.

מיפקד פקיד, כלפי מה שהביאו מדברי רבינו תם שבתו' שבת (ע"ה א') דדם חלזון מיפקד פקיד, כותב כת"ר (בעמ' 99) "אין שום ראייה וחיזוק להמורקס מהא דדם המורקס הוא מיפקד פקיד", וזאת על שום שלהמאירי אין צורך לומר כן, ורבו של המיוחס להריטב"א ז"ל ג"כ לא סבר כן. דומני כי ידוע לכת"ר מה היא ההכרעה ההלכתית כאשר ישנה מח' בין ר"ת להמאירי והמיוחס לריטב"א, ואכ"מ. עכ"פ הו"ל לכת"ר שליט"א להביא מש"כ ע"ז הגאון מראדזין⁽¹⁾ "והגם שהרבה מהראשונים ז"ל עמדו בקו' התו' ולא תי' כת' ר"ת לאו משום דלא ס"ל אלא דלא פסיקא להו ואין לנו להזניח פשיטותא דר"ת ממה דלא פסיקא להו מילתא לשאר ראשונים ז"ל" [ובפרט שד' המאירי נאמרו בהדיא כ'אפשר לומר', וכאילו אמר 'לולא דברי ר"ת'], ובפרט שאכן בארגמון שלפנינו אפשר ואין דמו מוגדר כמיפקד פקיד, והוא תלוי בשיקול הדעת. ובוזה יהיה ניחא גם מ"ש (בעמ' 100) שהמאירי והמיוחס לריטב"א נחלקים עם ר"ת במהות דמו אם הוא מיפקד פקיד, דשפיר אפשר שאין מח' במציאות אלא בהגדרת הדבר, וכדחזינו.

(יח). פתיל תכלת (מאמר הראשון אות י"א). תמהתי כיצד אפשר לכתוב ספר בלא לעבור קודם על כללות דברי הגאון מראדזין שיסד יסודות התכלת לדור אחרון.

וצ"ע מ"ש (בעמ' 101) שאם הראשונים ידעו ממציאות החלזון א"כ היה להם לברר עניינו, דהנה אפי' האידנא מצוי הדבר שנחלקים חכמים בבירור מציאותי של דברים, עאכו"כ שבאפשרויות שהיו בימי קדם לא היה ביד המאירי והמיוחס לריטב"א לשלוח אחרי החלזון שלא היתה מצויה צביעתו [כי אם בקושי ועבור המלכים] ולבדוק אם עולה לים או ליבשה או אם דמו מיפקד פקיד. ופשטות דברי הרמב"ן (שמות כ"ח ב') על התכלת "לא ירים איש את ידו ללבשו חוץ ממלך גוים", גם אם אינם מתפרשים על גזירה וכיו"ב אלא על העזה בעלמא, קשה בעיני שהוא על הגוון מצד עצמו, לומר שהיו הולכים רק עם בגדים אדומים וירוקים רק לא עם כחולים, וגם אם נאמר שהיה ידוע להם מין הארגמון באופן כללי שממנו היו צובעים התכלת, מ"מ היה קשה עד בלתי אפשרי לעמוד על פרטיו ודקדוקיו של הבריה הנ"ל [והלא אף האידנא לולא הפצת המידע העצום שבדור האחרון, לא היה בידינו אפי' מאית מהידוע לנו על הארגמון], ועכ"פ א"א להוכיח מזה אלא שהחלזון לא היה מצוי בידם של הראשונים, וגם בארצות אירופה, אבל לא להוכיח מזה מ"ש כת"ר (בעמ' 101) "הרוצה להחזיק במורקס יהיה מוכרח שלא ידעו הראשונים מהו החלזון", וסגי לן למימר שידעו על כללות המין ולא הכירו פרטיו^(ט).

ו.

סוף דבר, באמת עיקר הנוגע לבירור הענין הוא מה שעומד עליו כת"ר בסי' ה', ובזה אין הדברים מוכרחים, דאם כי אפשר ליתן סיבות שונות בטעם שאין מוצאים בגנזי קדמונים את חלזונות התכלת, מ"מ אין מתקבל על הדעת לומר שהיה מין חלזון שצבעו בו, ובאותו הזמן שצבעו בו לרוב בארץ ישראל לציצית ובגדי כהונה נשכח זה מאומות העולם שהיו באותו הזמן [והלא מהם שהביאו אף את האפרסמון שהעידו עליו הם עצמם שלא היה אלא בנחלת יהודה, ורק התכלת שהיה בכל ארץ ישראל נתעלם מהם. והצחיקני מש"כ בקונטרס אחד שכיון שהיתה

(ט). וכמו שהרבה אחרונים ז"ל הזכירו שמו של החלזון, ואיזה פרטים עליו, ומ"מ לא ראוהו וכ"ש שלא נתברר להם כלל ענייניו. ומה"ט גם אין מסורת שלא לצבוע בו, מחמת שברוב התקופות היה הדבר בלתי אפשרי מסיבות טכניות לרוב.

שעת חירום בין יהודה לגליל לכן הכירו רק את האפרסמון ולא את הארגמון^כ], ואע"פ שהיה חשוב למלכות בכל מ"מ בגדי המלכות של הגויים צבעו בצבע אחר, ועכ"פ זהו עיקר הנדון שבכאן, והוא תלוי בשיקול הדעת, שיש שיאמרו שהוא רחוק מכל הגיון המתקבל על הדעת^{כא}, ויש שיאמרו כי טוב יותר להדחק ולומר כן מאשר לדחוק דברים אחרים, עכ"פ גם אם צודקים תומכי התכלת בכל הנדונים שלעיל מ"מ עדיין אין כאן הכרעה גמורה לומר שהארגמון הוא חלזון התכלת, שעדיין יש מקום לטעון כדברי כת"ר (בסי' ה'), והדבר צריך הכרעה.

מברכו מקרב לב, בברכת ציון וירושלים
הצעיר שבתלמידים, חיים אשר ברמן

מכתב ב'

בס"ד

שלום וברכה,

יישר כחך על ההערות הנכבדות, והנני להשיב עליהם בעז"ה.

א.

א. מה שכתבת שיותר מסתבר שהסימנים באו רק 'לתאר ענייני החלזון', גם אני מודה לזה וכמו שכתבתי בהערה, וכבר הרגשתי שלא תקנתי הלשון כראוי, ועמך הסליחה. דעתי כעת שהיותר נראה הוא שחז"ל נתנו סימנים כדי שנבין מהות החלזון, לא למצוא החלזון. אבל החלזון בודאי צריך להתאים עם סימנים אלו ברווח.

כ. בשעה שמקום מושבם של הכותבים היה ברומי(!), לא ביהודה ולא בגליל.

כא. וכלשון הגר"ש נדל (בהסכמתו ל'חותם של זהב'): "אני סבור שהדבר ברור מעבר לכל ספק שיהיה ראוי לקחת אותו בחשבון. וזאת מאחר וברור שגם בזמן חז"ל והגמ' היו הגויים משתמשים וצובעים בצבע תכלת, ובכל ספרי חכמי אוה"ע המפרטים את כל סוגי הצבעים שהיו נהוגים באותם זמנים מופיע חלזון זה כמקור לצבע, ואין שום אזכור לחלזון אחר שמפיקים ממנו צבע תכלת. וכיון שהוברר שניתן להפיק צבע תכלת מחלזון זה - דבר שראיתי בעיני - אין טעם להטיל ספק בזיהוי החלזון."

וזה אמת שהמהרי"ל כתב רק בדרך השערה. אבל אין בזה נפקא מינא לנדון דידן. השאלה העומדת בפנינו הוא, אם נפתח גמרא מנחות ונעיין בדברי הברייתא, האם יהיה אפשר לנו להבינם ולחפש החלזון על פיהם. תומכי המורקס ענו שהתשובה לשאלה זו ברורה, והוא שאי אפשר לעשות כן כלל, מחמת כמה סיבות שונות - או שהסימנים הם דברי אגדה, או שהם בלתי מובנים וכו'.

הנה המהרי"ל ראה 'הסימנים האמורים להיות כל כך מעורפלים וקשים להבין' - 'דברי אגדה שאינם נוגעים למעשה כלל' - וכו', ועדיין סבר שיתכן למצוא החלזון על פיהם. זאת אומרת שהוא לא סבר שהם כל כך קשים להבין או שהם דברי אגדה.

ב. "אך המציאות עצמה כבר הוכיחה היפך זה, שיותר מאלף שנה לא הצליחו למצוא את החלזון רק מתוך הסימנים".

אם לאלף שנה היה כל כלל ישראל מחפשים אחר החלזון בחורים וסדקים רק על פי סימני חז"ל, וגם היתה בידם כל הידיעות שיש לנו היום, אז אולי היה אפשר לטעון טענה כזו. אבל מה נעשה שרוב התקופה של 'יותר מאלף שנה' לא שמענו על מי שעשה אפילו חיפוש קל למצוא החלזון, ומה גם שהם כמעט לא ידעו על בעלי חיים הימיים הקטנים כלל. אפילו האדמו"ר מראדזין היה יחיד בדבר זה, ולא היה בידו כל כך ידיעות על הבריות השונות. הוא נקט איזה מן הבעלי חיים שכבר הוצעו על ידי חכמי האומות (עיין ערוך השלם ערך חלזון) שלדעתו התאים עם דברי חז"ל. הרב טבגר בחר בהמושכל ראשון, המורקס, אחר שעשה העברה בעלמא על איזה מינים אחרים של חומטי הים.

היחיד שבאמת חיפש אחר החלזון מתוך כמה בריות היה הגריא"ה ז"ל. על אף שהוא היה בעל כשרון גדול וחוקר, אני לא כל כך בטוח בו שאעזוב החיפוש אחר החלזון מפני שהוא לא מצא^{כב}.

כב. א.ה. גם הגריא"ה ז"ל זיהה לנכון את הארגמון כחלזון התכלת, וכלשונו הזהב: "אמור מעתה שרחוק הדבר מאד שהחלזון של תכלת לא זה החלזון הנקרא מורקס טרונקולוס, אבל אע"פ שהוא רחוק אפשר הוא", "ההשערה שהמורקס טרונקולוס הוא החלזון של התכלת, קרובה מאד אל הדעת" (עי' משואה ליצחק ח"א עמ' 314), אחד הקשיים המרכזיים שעמד בהם הגריא"ה היה זה שהצמר הנצבע בדם הארגמון אינו כחול אלא סגול (עד כדי שיש שסברו משום כך שצבע התכלת הוא סגול! ראה תחומין ט' עמ' 423), מה שנתבהר בפשיטות ע"י חשיפה של הצמר לאור השמש (והמתעקש להקשות

וכל זה אפילו אם נתעלם מן המציאות הפשוטה שאפילו כיום מוציאים החוקרים מינים חדשים בים הגדול, וכדניתן להוכיח מחיפוש קל, ולמשל רק בשנת 2016 מצאו מין חדש של אספוג הים, תולעת האוכל עצמות שלא היה ידוע כבר, וגם מין חדש של דג ידוע. מה שטען הרב טבגר במאמרו [מכמה שנים בעבר^{כב}] שאין מוציאים מינים חדשים כיום - אינו.

ג. מש"כ: "וה"נ הרמב"ם לא בא אלא לתאר הדבר, וכמו שמצוי הרבה בדבריו שכאשר מזכיר דבר בספרו הי"ד החזקה" וכו'. כמו שהבאתי בהערה, אין דרך הרמב"ם להביא מה שאין בו נ"מ למעשה. אם לא היה בסימנים אלו תועלת כלל, לא היה מביאם.

מפני מה לא נזכר זה בדברי חז"ל או כיצד היו עושים כן בימי קדם, אינו אלא מן המתמיהים), גם קושיות נוספות שהעלה הגריא"ה ז"ל נתיישבו היטב ע"י חובשי בית המדרש, באופן שניתן להסיק כי לו היה חי כיום, היה סומך הגריא"ה ז"ל את שתי ידיו בכל כחו על זיהוי הארגמון [וכיו"ב ניתן לומר גם כלפי הגאון מראדזין שהעיד על עצמו ז"ל (בהקדמת עין התכלת): "והנני מודיע בזה כי כבר פרסמתי ברבים והודעתי אשר כל מי שיש דברים וטענות מה נגדנו ישלחם אלי ואם יש בהם ממש אם יאמרו כהלכה אקבל האמת ממי שיאמרה והנני מוכן בעזהש"י להודות על דבריו ברבים וכו', מוכן אני להסיר התכלת מטליתי ואדרוש ברבים לפני כל הסרים למשמעתי ברם דברים שאמרת לפניכם טעות הן בידי כי מכל מלמדי השכלתי וכו' כי באמת לא יהיה לי זה לפחיתות הכבוד כלל אלא אדרבה זה יהי' תהלתי ותפארתי"].

וכאן המקום לציין כי זיהויו של הארגמון הינו קדום ביותר, הוא מוזכר בדברי חכמי ישראל שמקדם, ולהבדיל מוסכם על חכמי האומות (מאז 1858 למנינים), בשונה מהדיון והינטינה שהועלו כהשערה בגדר דעת יחיד ע"י חכמים מופלגים בדורם. וממילא מ"ש הגרי"ש אלישיב (הליכות שדה 109 עמ' 9): "כבר היה לעולמים וכידוע שמלפני יותר ממאה שנה חידש א' מגדולי האדמורים שהוא מצא את החלזון וכו' והנה כעבור ימים ושנים באו חוקרים ובטלו את דבריו מכל וכל אלא הצביעו הם על משהוא אחר שהוא הוא החלזון, שוב אחרי תקופה יותר מאוחרת קמו אנשי מדע וטענו שכל מה שחזו עד כה שוא ותפל הוא ורק הם היודעים ומכירים את החלזון האמתי", והעלה חשש "ואנחנו לא נדע אם לא כעבור שנים יבואו אחרים ויבטלו גם דבריהם", אינו שייך לפי הנ"ל, דאדרבה רוב מנין ובנין של העוסקים בתחום, הן חכמי ישראל ולהבדיל או"ה, הוסכם עליהם כי הארגמון הינו חלזון התכלת, ושתי ההשערות הנוספות שעלו במשך הדורות לא נתחדשו אלא לשעה.

כג). א.ה. ראה 'אסופת מאמרים בענייני תכלת' (ירושלים תשע"ב), עמ' 26, וז"ל: "טענת המומחים היא, שבחיפושם הנערכים בשנים האחרונות אין מתגלים אלא מספר מועט של מינים חדשים, וגם מינים אלה, או שהם מזעריים מאוד, שבקושי ניתנים לראיית העין, או שהם מינים בודדים, שבד"כ הם תושבים זרים באזור, המובאים ע"י זרמי הים שאינם נקלטים ומתרבים במקום. אם כן, ניתן לסכם בבירור, שזה תקופה ארוכה, מאז שהחלו החיפושים הקבועים אחר בעה"ח באזור חוף הים התיכון, לא נמצאו מיני חלזונות חדשים בכמות המתאימה לצביעה".

ד. לא הבנתי מה שרצה לפרש בדברי הרמב"ם ש"בא לומר שצבע התכלת מתקבל לאחר שצובעים בצבע השחור וכמו שנראה לעינינו". וכמו שכבר הבאתי, ששחור כדיו פירושו שחור ממש [ואין דעת הרמב"ם שתכלת הוא מה שאנו קורין שחור].

ה. וכלפי מה שהק' כת"ר שאין לומר שדם האדם הוא חום, לאחר שיוצא מן הגוף, הנה תלוי מה המטרה המדוברת, בד"כ שמדברים על צבע הדם הכוונה כאשר הוא כנוס בתוך האדם, משא"כ כאשר מדברים בהקשר של צביעה ברור שמתאים יותר להזכיר את הצבע בשלב שקודם הצביעה.

מה שכתב כת"ר בביאור דברי הרמב"ם, לא זכיתי להבין, ועולם הפוך ראיתי. טענת תומכי המורקס הוא שאין הרמב"ם מדבר על השלב קודם הצביעה, אלא בשעת חיותו של החלזון. גם אני אודה בפה מלא שיותר מתאים להזכיר השלב קודם צביעה, שבו נראה הדם ארגמן.

ומה שכתב כת"ר שבדרך כלל כשמדברים על צבע דמו של אדם הכוונה הוא כשהדם בתוך גופו, תמוה לי. אם תקח מאה אנשים מן הרחוב ותשאל אותם, "מהו גוון הדם של אדם"? אני חושב שכולם יענו "אדום", על אף שכשהדם בתוך הגוף, לעינינו הוא נראה כחול. המציאות הפשוטה היא שהדרך לקרוא להדם על שם הגוון שהוא עומד בו כשהוא נמצא חוץ מן הגוף, קודם הייבוש [וכל שכן אם נצרף טענת כת"ר שיותר מתאים להזכיר הגוון בשלב קודם הצביעה]. אילו כתב הרמב"ם שהדם ארגמן, אף אחד לא היה מקשה על המורקס "והרי דם המורקס שחור כשהוא נמצא בחיים"?!. אדרבה, היו עושין מזה ראיה גדולה להמורקס [וכן היה ראוי לעשות].

ו. מש"כ בהערה ח'. לגבי דברי רש"י, אגיד שאני הקטן לא היה כותב 'השערה דמסתבר במושכל ראשון' כדבר ברור מעל כל ספק, וממילא בודאי שאינני חושד רש"י בכגון דא.

מה שהבאת מדברי האדמו"ר מראדזין שכתב כדברי החותם של זהב, הנה גם הוא כתב שאין לומר שרש"י לא כיון אל האמת, ומה שהוא מביא מתוך כבוד לרש"י אני מביא מסברא, שפשוט שרש"י הבין שאפשר שאין הדבר כהמושכל הישר, ואפילו הכי לא כתב לשון 'שמא' או 'נראה', אלא כתב זאת כדבר הידוע לו. ומה שביאר האדמו"ר מראדזין בדברי רש"י הוא דחוק טובא וכמו שבודאי

מבין כת"ר, ואם הייתי מאריך להביא דברי האדמו"ר מראדזין בכל מקום ולחלוק עליהם זה היה מכפיל המלאכה. בדרך כלל גם אני וגם תומכי המורקס לא הבאתי דבריו אם לא שהיה בהם תועלת למעשה, וכמו שלא השגתי על תומכי המורקס שלא התחשבו עם דרכו בביאור מהו 'חלזון'. ודיינו במה שכתב הר"י מקוטנא שרוב דבריו אינם אלא סברא בעלמא, אפשר כן ואפשר לא [אם כי בודאי היה למדן גדול ואין רצוני לפגוע בו ח"ו].

ב.

ז. "...לא מצינו הלכה למשה מסיני וכיו"ב שלא תהיה כשרה אלא מן החלזון... ומ"ש בתוספתא שאינה כשרה אלא מן החלזון הי"י לאפוקי קלא אילן שהוא מן הצומח ואינו עומד ביפיו, אי נמי לצבענים אחרים מן החי שאינם עומדים ביפיים וכגון הדיונון והינטינה".

לענ"ד זה תמוה. אין לך הלכה מפורשת מזו: "אין כשרה אלא מן החלזון, הביא שלא מן החלזון פסולה". לא ידעתי איך אפשר לדחוק פירוש זה לתוך דברי התוספתא.

ח. מה דפשיטא ליה לכבוד תורתו שיש לפרש שכוונת הברייתא במנחות הוא רק שדברו בהווה, קמיבעיא ל. מאד לא משמע כן בלשון הברייתא, וכנראה לכל המעיין. לא אמרו חז"ל 'החלזון שאנו צובעים בו' או לשון אחר הקרוב לזה, שהיה להם לנקוט בו אילו דברו בהווה. האם גם הברייתא דשמיר, הנאמרה בסגנון דומה מאד, רק בהווה?

אפילו אם נניח שאין כוונת הברייתא במנחות להצריך אותו חלזון בעצם, יש לחלק בפשיטות, דבזהב אין סברא שמין אחד יהיה פסול, שהרי אמרה תורה 'זהב' ותו לא. אילו אמרה תורה 'תביא תכלת מחלזון', אז היה ניחא לדמות זהב לחלזון. אבל למעשה אין אנו יודעין הטעם שהתוספתא מצריך חלזון, ואין אנו יודעין למה חז"ל השתמשו בחלזון זה. אולי משום שרק דם אותו חלזון עומד ביפיו [וכמו שהעבודה תמה (מובא בהערה 352) ביאר בדעת הרמב"ם שהתנאי המעכב הוא עומד ביפיו, אבל למעשה רק דם אותו חלזון עומד ביפיו. אם כן הוא, אמת הדבר

שבעצם אין צורך באותו חלזון דוקא, אבל למעשה אין מקור אחר לתכלת כשרה מלבד אותו החלזון]. אולי מסיבה אחרת. האם אפשר הדבר שכל חלזון כשר? אפשר. האם יש להניח שכן הוא האמת? לענ"ד התשובה היא 'לא'.

ג.

ט. "כת"ר כותב בעמ' 81 ש'המעין בפי' רש"י יוכח שבכ"מ שפירש רש"י מילת חלזון שאינו החלזון של התכלת פירש שהוא לימצ"א - חומט, ואילו לגבי חלזון התכלת מפרש תמיד שהוא תולעת', ונוראות נפלאתי שהרי על הפס' דתבלל בעינו (ויקרא כ"א, כ' הביאו כת"ר לעיל עמ' 8) פירש"י 'חיליו לשון חלזון שהוא דומה לתולעת אותו החוט', הא קמן שגם חלזון רגיל שאינו של תכלת אלא חומט בעלמא ג"כ קורוהו רש"י תולעת, וא"כ כולם שוים ואין ביניהם כלום. וממילא מש"כ (עמ' 31) דהארגמון [מורק"ס בלע"ז] 'שהוא חומט הים רגיל, לא מקבל השם תולעת בשום אופן', אינו מתאים עם ד' רש"י שלחלזון דתבלול בעינו קראו רש"י תולעת, ונמצא שחומט אכן ראוי להקרא גם תולעת, בלשון רש"י".

הלשון שם אינו מתוקן, ועמך הסליחה. כוונתי היתה שבכל מקום שרש"י מפרש איזה בעל חיים הוא החלזון, הוא בוחר לפרשו כשבלול. הנקודה העקרית הוא שאם כי מוציאים שרש"י מפרש המילה חלזון כלימצ"א במקומות אחרים, אצל חלזון התכלת הוא נוקט לשון תולעת דוקא.

לגופו של ענין, ברור שרש"י אצל תבלול בעינו משתמש ב'תולעת' כתולעת ממש, כמו שגם תומכי המורקס מודים בלי היסוס, וכדהבאתי בהערה 6 מקונטרס מראה הרקיע [שהוא ספר בעד המורקס כהחלזון], וז"ל: "ומדבריו על הפסוק תבלול משמע שאין לו נרתיק, דאם הכוונה על חומט (דהיינו תולעת שיש לו נרתיק) הרי אין זה משל טוב דהרי לעינינו הנרתיק הוא חלק ממנו ועם הנרתיק אינו נראה כסתם חוט ותולעת, משא"כ אם אין להחלזון נרתיק א"ש", עכ"ל.

ובהערה העיר כבוד תורתו הערה חזקה, והוא שרש"י מביא שקורין לאותו חולי של תבלול בעניו 'לימ"ץ'. כבר כתב לי הר"י בארקין [שהבאתי דבריו כמה פעמים בתוך הקונטרס כאשר בטח חזה כת"ר, והוא מומחה גדול בכל סוגיא זו], יתכן מאד

שבאמת לימ"ץ כולל חומטים ותולעים (ובלשון צרפת של ימינו, הוא משתמש דוקא עבור תולעים, לא חומטים, וכמו שמביא הלולאות התכלת). לכן יש לנו שתי דרכים להבין את דברי רש"י כאן. א', שלימ"ץ כולל חומטים ותולעים, ועל שם צורת התולעת נקרא החולי לימ"ץ, ב', שמשום מה ההמון כינו לו השם לימ"ץ, על אף שנראה כתולעת. לכאורה יותר מסתבר כהצד הראשון [ואם כן אין דיוק ממה שבמקומות אחרים רש"י מפרש החלזון כלימ"ץ]. ובעז"ה אעיין בזה עוד.

י. "...הנה היד רמ"ה לא נחית הכא לבאר מהות חלזון התכלת, ולא קאמר אלא דכלפי מ"ש רש"י דחלזון דהכא דתכלת הוא כ' הרמ"ה שמדובר כאן בהשכלול המצוי הנקרא חלזום, ולא בחלזון התכלת, אך לא בא לומר שחלזון התכלת אין לו שכלול, ואה"נ יתכן שגם הוא שכלול הוא, רק לא נחית לזה כאן, ופשוט".

אבל מה נעשה שברור מדבריו שנקט לדבר פשוט שהחלזון של תכלת אינו שכלול. איך בא לידי החלטה זו, ומה היתה דעתו בענין חלזון התכלת, הוא חידה שתומה לפני, ובכלל אין בו כל כך נפקא מינא שהרי הוא דעת יחיד בין שאר הראשונים.

יא. "גם לא השגתי מש"כ (בעמ' 42) דלומר שחלזון התכלת יש לו נרתיק 'הוא מופרך לגמרי ונגד רוב הראשונים', למה אם נקרא תולעת בודאי שאין לו נרתיק? והן אמנם שלא מצאנו שהראשונים ז"ל יקראו לחומט תולעת, יפלא בעיני כיצד מזה אפשר להוכיח שתולעת אין לה נרתיק".

מפני שתולעת אינו חומט, וחומט אינו תולעת. האם אתה רגיל לקרוא לשכלול תולעת? אינני מכיר אדם שקורא לשכלול תולעת או לתולעת שכלול. אולי ראוי לקרוא אריה בשם חתול?

אבל לו יהא שיתכן לעשות כזה, אז למה אין אנו מוצאין כזה בשום מקום אחר? למה בחרו הראשונים להחליף המילות רק בנושא זו? עדיין לא קבלתי תשובה מספקת על זה. לעניות דעתי זה מוכיח מעל כל ספק שאין דרכם לקרוא לשכלול תולעת (ומה שהביא כת"ר מדברי רש"י כבר בארתי לעיל דליתא).

יב. "וכן יפלא בעיני כיצד ממה שקראו רש"י בשבת ע"ד ב' 'כמין דג קטן' הוכיח כת"ר (בעמ' 75) שאין לו נרתיק, שהרי דברי רש"י הם ע"פ הגמ' שאמרה שהוא

דומה לדג, ורק מבאר יותר ואומר שאינו נראה כשאר דגים שהם גדולים אלא הוא דג קטן, ולא מיירי רש"י בשבת אלא מגופו ולא מנרתיקו".

אנא תעיין עוד פעם. לא הוכחתי מדברים אלו שהחלזון אין לו נרתיק. כתבתי שמדברי רש"י שהחלזון הוא 'כמין דג קטן' ברור שכך הבין דברי הברייתא - שהחלזון דומה לדג בהא דהוא כמין דג קטן, לא בצורת נרתיקו [אשר מדברי רש"י אלו אין אנו יודעים אם יש לו נרתיק או אין לו; לכן בתחלה הקדמתי שרש"י כותב שהחלזון הוא תולעת]. ושמחתי לראות שגם כת"ר סבירא ליה שדברי רש"י כאן הם על פי דברי הגמ' שהחלזון דומה לדג, והכוונה לגופו, לא לנרתיקו [ודלא כהטענה המקובלת אצל תומכי המורקס]. אולם מה שטען כת"ר שהכוונה שאין החלזון 'כשאר דגים' אלא שהוא קטן, תמוה לי. הרי ברור מדברי הברייתא שחלזון התכלת הוא חומט\תולעת ימיי, שהרי הוא חלזון העולה מן הים. אם כן, מאי קמ"ל בזה שהוא בגודל חומט רגיל, וכי ס"ד שהוא כהליתן? ברור שהכוונה שהוא דומה לדג במהותו.

יג. "וכל מה שהאריך בגדר 'דומה לדג' (מעמ' 55 והלאה) לא ביאר לנו מהי 'מהות של דג' אותה מבקש כת"ר למצוא בחלזון...".

עייין ב'הצעה על דבר החלזון' מה שנראה לי דוגמא טובה של תולעת הדומה לדג. ומה שטען בדברי הרמב"ם, הרי אם כן הרמב"ם השמיט הסימן של 'וברייתו דומה לדג' [ובהברייתא גופא אינו נראה לפרש שהכוונה שהחלזון חי בים, דסגנון זה מאד לא משמע כן והוא לשון מגומגם ביותר, כמו שכנראה גם כת"ר מרגיש].

ד.

יד. "עולה א' לשבעים שנה. מה שתמה (בעמ' 27) למה לא הזכירו זה חכמי האומות בספריהם, במחכ"ת היא קושיא של תימה, אטו ידוע למר שאכן הם מזכירים תופעות נדירות כ"כ".

כן הוא הדבר, אין לי ספק כלל שהיו מזכירים דבר זה, כדרכם לחבב כל דבר זר ומשונה, ואבקש מכבודו לקרוא יותר בכתבי פלינוס ואריסטו, ואני בטוח שהוא יסכים עמי בזה. אבל מה ענין לזה כאן, הרי דבר זה (אפילו עם נלך שלא על פי רש"י)

בודאי היה משפיע על המחיר, דבר שהם מאריכים בו טובא. בכל הביקוש והתלהבות להשיג דם המורקס [שנמשכה מאות שנים] בודאי היו יודעין אם היה דרכו של המורקס לעלות בחופי ארץ ישראל אחת לשבעים. ומה שהביא מהכוכב וכו', מי יודע אם ידעו מזה וכו'.

טו. "עכ"פ גם ענין זה, אם היה ניתן זה כהוראה למחפשי תכלת, שלא יקחו אלא מין שנתברר להם שהוא עולה א', לשבעים שנה, בודאי היה הדבר כן, שעד שלא נתברר הדבר, אין בו ממש בחלזון שנמצא, משא"כ אם יהיו בידינו ראיות אחרות [כמובן לא סמך בעלמא, אלא ראיות מסתברות הקרובות לודאי, כמו שהוא בני"ד, לענ"ד], נצטרך ליישב הדבר, וכגון לומר שחז"ל כתבו את טבעו המקורי של הארגמון קודם חורבן ראשון, או לפרש שהיה זה בענין של נס, וכפשטות דברי הרדב"ז ז"ל (ח"ב סי' תרפ"ה), או שהיה זה לצורך פרנסת שבט זבולון, ואחר שהגלם סנחריב נתבטל הדבר, וכל כיו"ב. ובהערה 51 כת"ר מעיר שהכלל שצריך להיות משנה אחרונה אינו אלא בדבר הלכה".

הנקודה העיקרית גם אני מודה לו, והוא שאם אין אנו יודעין אם הבעל חיים שעליו אנו דנין דרכו לעלות אחת לשבעים או לא, אין לנו לפוסלו בשביל זה. אבל אם אנו יודעין בבירור שאין דרכו לעלות, אז לענ"ד בהכרח אנו צריכין לקבל שהוא אינו החלזון.

מה שטענת שאין זה דבר הלכה, אמת הדבר, והוא הערה נכונה. אבל לענ"ד עדיין לא מסתבר כלל [אם כי אין לבטל האפשרות מכל וכל] שחז"ל יזכירו טבע שלא היה קיים בלי להעיר שנשתנה הדבר בימיהם.

בענין דברי הרדב"ז, ברור לי שאין כוונתו לעלייה אחת לשבעים, וכמו שגם ר"י בארקין מודה בפה מלא. ואחד מחבריי שאל אודות דברי הרדב"ז למחבר אחד מן הקונטרסים המפורסמים התומכים בהמורקס [שהביא דברי הרדב"ז בקונטרסו ליישב הענין של עלייה אחת לשבעים שנה], והלה השיב שגם דעתו כן שאין ראייה מדברי הרדב"ז [ומה עם 'מדבר שקר תרחק'... שאלה זו לא שאל ממנו, וחבל].

מה שהעיר כת"ר שיש לפרש שהרדב"ז ס"ל ש'ועולה אחת לשבעים שנה' הכוונה לפעם אחת בחיים, וכדעת המהרי"ל דיסקין והנצי"ב [הובא בהערה 411],

הוא הערה נכונה. לענ"ד פירוש זה מחודש ואינו הפירוש המקובל, ולא מסתבר שכך היתה דעת הרדב"ז [וכמובן שאם היינו נוקטים בפירוש זה, הרי המורקס ודאי אינו החלזון שהרי אינו חי שבעים שנה, וגם הוכפל התימה שחכמי האומות לא הזכירו דבר מצוי כזה וכו'].

טז. "ופלא מה שהוכיח שלא היה ביקוש לתכלת, ממה שאין דמיו יקרין אלא ממה שעולה א' לשבעים שנה, ולא מעצם הדבר שהוא נצרך לצביעה, והפירוש פשוט לכאן, דאי מש"ה עדיין אין סיבה שיהיו דמיו יקרים, שהרי גם התרנגולת נצרכת לביציה ואין דמיה יקרים, ורק מחמת חסרון ההיצע ונדירותו קופץ המחיר ע"י המבקשים אותו".

ובעניי יפלא טענה זו גופא, הלא כתבתי שזה אינו תואם בדברי רש"י דייקא, וכדבארתי בהערה, אם במורקס עסקינן, לא היה צורך להוציא דברי הברייטא מפשוטן [ובדמו צובעין תכלת, לפיכך דמיו יקרין], והיה מובן מאליו שיש צירוף של ביקוש רב וקושי השגה, הגורם ליוקר הדם (וכמו שהיה אצל המורקס). רש"י הקפיד להוציא דברי הברייטא מפשוטן. להדגיש - מי שאינו רוצה לפרש כדברי רש"י, יש לו דבר המתאים עם המורקס. הקושיא הוא על פי דברי רש"י בלבד.

יח. "וכיון שהיה עולה באזור שבט זבולון דוקא, וכמ"ש הרדב"ז, להכי ציידי חלזון היו מצויים מסולמות של צור ועד חיפה, והניחם שם נבזראדן במקומם שבתחילה, ואע"פ שנמצא בכללות הים... מ"מ שם היה מקום הציידים, והניחם שם נבזראדן..."

אילו נפרש כדברי כת"ר, נמצא שמפני סיבות צדדיות [שלא עכבו בני הדורות המאוחרים, וכמו שמצינו בתל דור ועוד], נבזראדן בחר עזב דבר יקר שיתכן שכל טיפה ממנו היה שווה יותר מכסף וזהב, טענה שאינו מסתבר.

ה.

יט. אינני רוצה להכנס לסוגיות של הוראה וכו'. אמת שלכאורה יש לתת קצת הכרעה לדברי ר"ת על המאירי ומיוחס להריטב"א, אבל עדיין הוא מחלוקת ראשונים [ויש להשיב שהלכתא כבתראי וגם שהם רבים ויש לעיין בכל הענין כאן

שהוא מחלוקת במציאות אם שייכים טענות כאלו וכו']. מה שכתב כבודו שהיות שדברי המאירי נאמרו בתורת אפשר, זהו כאילו אמר 'לולא דברי ר"ת' נראה לי מוגזם קצת. המאירי סבר שאפשר לפרש כן. מה שכתב כבוד תורתו שאפשר שאין דם המורקס מיפקד פקיד, אם כן הוא אז כמובן אין משם ראייה כלל, ואשמח לדעת מהו הספק כאן, אם היה אפשר לכת"ר לבאר יותר. אבל לענין מה שכתבתי שנחלקו במציאות החלזון, אין לדברי כת"ר ענין לכאן, שהרי ברור מדברי המאירי והמי' לריטב"א שאינם מדברים על המורקס, ואפילו מדברי פלינוס ואריסטו בלבד [שמסתמא ראו המי' לריטב"א והמאירי^{כד}] מבואר להדיא שדם המורקס כנוס בתוך וריד ובנפרד משאר הדם.

כ. "וצ"ע מ"ש (בעמ' 101) שאם הראשונים ידעו ממצאות החלזון א"כ היה להם לברר עניינו, דהנה אפי' האידנא מצוי הדבר שנחלקים חכמים בבירור מציאותי של דברים, עאכ"כ שבאפשרויות שהיו בימי קדם לא היה ביד המאירי והמי' לריטב"א לשלוח אחרי החלזון שלא היתה מצויה צביעתו [כי אם בקושי ועבור המלכים] ולבדוק אם עולה לים או ליבשה או אם דמו מיפקד פקיד. ופשטות דברי הרמב"ן...".

כנ"ל, הרי היה אפשר לסמוך על המבואר בכתבי אריסטו ופלינוס [על כל פנים בגדר השערה] במציאות המורקס, אבל הראשונים אינם עושים כן כלל. וקשה לי להאמין שהיה אי אפשר לברר שאין המורקס עולה להרים אחת לשבעים שנה וכו'. אמת שודאי לא היה דבר קל לברר פרטים קטנים, אבל דבר כזה היה א"א לברור? וכת"ר לא ביאר איך להבין דברי ר"א בן הרמב"ם הכותב בפירוש שלא ידעו מהו החלזון.

בענין הרמב"ן - אין כוונתי שההמון לא היו לובשים בגדים כחולים מקלא אילן וכדומה. אדרבה, ברור לי שכוונת הרמב"ן להמורקס. הכוונה הוא שהוא מכנה צבע כחול החשוב - לאפוקי מקלא אילן ממש - 'תכלת', כדי לבאר למה נקרא התכלת לבוש מלכות. אבל אין כוונתו לתכלת מן החלזון.

כד). א.ה. ראה בדברי להלן (סוף אות ה') שאלו דברי תימה. וכיו"ב מ"ש הרה"כ שליט"א (באות כ') שהראשונים ז"ל היה להם לחדש צביעת התכלת על פי המבואר בכתבי אריסטו ופלינוס, גם זה בעיניי פלא, ודעת לנבון נקל כי בתנאי הימים ההם רחוק היה הדבר מאלף טעמים.

ו.

כא. ואוסיף בזה הערה קטנה [וחבל שלא הזכרתי דבר זה בפנים] והוא שמצינו עוד דברים שהיו ידועים אצל חז"ל ואין בהם זכר אצל חכמי האומות ומהותם לא נודע לנו, ולמשל 'כוס של עקרין' מוזכר בפי חז"ל כדבר רגיל וניתן להשיג בקלות, ואין לנו שום ידיעות עליו מהו.

הרחמן יראנו בתורתו נפלאות, ויהי רצון שנזכה לביאת גואל צדק וגילוי התכלת במהרה בימינו.

בן ציון רוזנבערג

י"ז תמוז

מכתב ג'

בעה"י

עם ברכת שים שלום רב למעלת כבוד תורתו הרוממה שליט"א, אודה מאד לכת"ר על כי נתן עיונו בדברי עני שכמותי, וביאר דבריו בטוב טעם. באתי בשורות אלו לחדד נקודות הדיון, אותם נקודות שהם נוגעות באופן עיקרי להכרעת הדבר, ועדיין לא נתברר עניינם לענ"ד ע"י ראיה או סברא מוכרחת כי אם דעת נוטה, וחלילה לא באתי להתווכח, מה שאינו ממידתי כלל, ובפרט במילתא כי הך דליכא קפילא למטעמיה, אלא בעה"י אסכם עיקרי הדברים על סדר דבריו היקרים בתוספת נופך מעט, ובבירורא דשמעתתא יתקלס עילאה.

א.

לגוף הענין אין ספק, כי בודאי אין אפשרות לומר שמתוך הברייתא עצמה עולה ומוכרח כי לא ניתן להבין ממנה את מראה החלזון, דברים המוכחשים מכח הסברא ומדברי המהרי"ל המפורשים, אך לא רק 'זו השאלה העומדת בפנינו', וכדברי כת"ר, אלא הענין הוא במהות הגדרת עניינם של הסימנים. הכל מודים כי

האוצר ♦ גיליון י'

משמעותם הינה 'תיאור ענייני החלזון', אלא שלדעת כת"ר שיחיה, 'החלזון בודאי צריך להתאים עם סימנים אלו ברווח', ומתוכם אנו אמורים לתפוס את מהותו, ואהא קאמינא כי אפשר ולא נקטו חז"ל אלא נקודות מסוימות, שכפי הבנתם הקדושה והטהורה הם העיקריות והמשמעותיות יותר [או כל סיבה וטעם אחרים שלא נתפרשו לנו, וכמו שמצוי בש"ס טובא עניינים מעין זה], אבל אה"נ דאם באנו לחפש את החלזון מכח סימנים אלו אין הדבר מוכרח שנמצאנו על ידיהם, והשערת רבינו המהרי"ל ז"ל לא היתה אלא מכח פשטות דברי הברייטא, ולא בדרך הכרח בפירושה.

בדעת הרמב"ם שקרא דם החלזון 'שחור כדיו' [ולא אעמוד כאן על עצם הענין, שכת"ר פשיטא לי' שהסימנים אמורים להועיל למעשה למבקשי התכלת, שאין דרך הרמב"ם לכתוב מה שאינו נוגע למעשה, ולענ"ד שפיר יתכן כי הרמב"ם בא לתאר את כלל ענייני החלזון, ולכך מביא מה שנאמר אודותיו בגמרא בתוספת ענין שהוא משמעותי לצביעה, אבל אין כאן הוראה למעשה הנוגעת למחפשי החלזון ודורשיו], לא קאמינא אלא שהרמב"ם מדבר על השלב שקודם הצביעה, שבו הדם נראה שחור. וכלפי מש"כ כת"ר [בעמ' 93] בלישנא חריפא שאין לומר שכוונת הרמב"ם לצבעו של הדם לאחר שנתייבש, וכמו שדם אדם אינו נקרא חום כפי צבעו אחר שמתייבש, ע"ז אמרתי שכיון שזה הוא השלב שלפני הצביעה התייחס הרמב"ם דוקא אליו, ולא הזכיר את מה שמתחילה הוא שקוף וכיו"ב [ומה שכת"ר כותב שם שדם החלזון בשלב שקודם הצביעה הוא בגוון של ארגמן, הנה לא ראיתיו בעיני, אבל לפי מה שראיתי בתמונות (משיכיר תשע"ו עמ' 520), נראה הדם בגוון שהוא שחור גמור לכל דיני התורה. לכה"פ כאשר הוא כנוס בכלי, וכאשר דרכו בכך וכמ"ש בגמ' דרמין לי' ביורה, וכמו שהוא בתמונה הנ"ל, ומ"מ בכ"א לענ"ד סגי בהנ"ל לביאור הענין].

ב.

כלפי דברינו שגם אם הלכה למשה מסיני היא ביד התוספתא דבעי' תכלת מן החלזון דוקא [מה דעדיין לא נתברר לענ"ד, שלא באו למעט צובעים אחרים מהחי ומהצומח, ולדעת כת"ר א"א לדחוק כן בדברי התוספתא] מ"מ כל חלזון הצובע

בצביעה יפה כשר לכך, וכמו שכאשר אמרה תורה 'זהב' הוכשרו לכך שבעה מיני זהבים, מחלק כת"ר שהואיל ו'למעשה אין אנו יודעין הטעם שהתוספתא מצריך חלזון, ואין אנו יודעין למה חז"ל השתמשו בחלזון זה'. אכן לענ"ד אם לא שנאמר שהלכה למשה מסיני היא דבעי' חלזון דוקא [שאז ממילא יהיו כל מיני חלזונות הצובעים בכלל ההלכה שנמסרה], לא יתפרש טעם הקפידא על חלזון דוקא, אלא מחמת המציאות שאין חלזון אחר שאפשר לצבוע ממנו צביעה העומדת ביופיה, ואם כן הוא אדרבה מתאים הארגמון היטב לדברי הברייטא, וכמו שאכן לא נודע עד היום איזה מין בע"ח שצביעתו עולה יפה כדם הארגמון [האם כת"ר סבור שהחלזון החדש אותו הוא מציע (*Glaucus atlanticus*) צובע הוא יותר יפה מאשר הארגמון. ובעיקר הדבר, לא ידעתי כיצד אפשר להציע זיהוי חדש כאשר ה'סימן' של 'ובדמו צובעין תכלת' אין בו אפילו קצה בירור, ואע"פ שגופו דומה לים וברייטו לדג מ"מ הרי זה כמי שזקנו נאה ופרקו מגודל שאם אינו יודע הנוסח א"א לקראתו בשם 'חזון']. ולענ"ד רחוק מן הדעת לומר שיש כאן איזה טעם כמוס, לא מהל"מ, ואינו נוגע ליופי הצביעה, והארגמון אע"פ שהוא קרוי חלזון מ"מ אינו באותו הכלל.

ה.

בגדר מיפקד פקיד, שבקשני כת"ר לברר דברי מהו שלמיוחס לריטב"א והמאירי חייבין על הוצאת הנוזל הכנוס בבלוטה של הארגמון, ולא הסכימו לפטור כר"ת משום דמיפקד פקיד הוא [מלבד עיקר הדבר, שהרי לא מצינו שנח' עם ר"ת, רק שלדבריהם ניחא קושייתו ואין מן הצורך להגיע לתירוץ דמיפקד פקיד, ולא הבנתי אמאי לא ניחא לי במאי דאמרית דכיון שדבריהם ז"ל בהדיא נאמרו בדרך אפשר, אין מקום לעשות מחלוקת ראשונים בדבר]. הנה אמרו במנחות מ"ד א' שהתכלת היא מדם החלזון, וכלפי מה שמתפרש בפשיטות שהמדובר הוא בעיקר דמו של החלזון, קאמר רבינו תם דלא בדם הזורם בעורקיו של החלזון מיירי, ואין שוחטין אותו מצוארו ומקבלין דמו בכלי, אלא הוא דם הכנוס במקום מיוחד בגופו, ומזה הביאו סיוע גדול לזיהוי הארגמון, שהחומר הצובע אינו עיקר דמו

אלא הוא כנוס בבלוטה מיוחדת, זוהי הראיה שהביאו מדברי רבינו תם לעיקר הזיהוי.

אבל לקושטא דמילתא, הלא ודאי אין הנוזל הצובע כנוס ועומד לעצמו וכליחה של מורסא שאמרו בכתובות ז' א' דפקיד ועקיר, או כהדם הצרור במוסק שהוא עומד לעצמו עד שמתייבש, אלא הוא נמצא בתוך וריד מיוחד, ובהחלט אין הכרח לומר שדינו כדבר הכנוס ועומד בפני עצמו וכדסברו לומר בשבת קל"ג ב' גבי דם מילה או כדנסתפקו בכתובות ה' ב' לענין דם בתולים, אלא אפשר דכיון שהוא בתוך הוריד חייבים על הוצאתו בשבת, שהרי לעולם נמצא דם האדם בתוך ורידים ואעפ"כ חייבין עליו ולא אמרי' שהדם מיפקד פקיד בתוך הוריד [וכדהסכימו הפוסקים דהקזת דם בשבת יש בה איסור תורה (עי' משנה ברורה סי' שט"ז ס"ק ל'), ודלא כמהר"ם בן חביב (שו"ת קול גדול סי' מ"ג) האומר דדם הקזה כנוס ועומד בתוך הורידים], וה"נ אין הדבר מוכרח לחלק הנוזל שבבלוטת הריר משאר דמים הכנוסים בבשר, אם כי שפיר אפשר להבין את הטעם לפטור ודומיא דדם מילה ובתולים שנסתפקו בהם כנ"ל, ובזה דנו המאירי והמיוחס לריטב"א דיתכן לחייב על הוצאת דם החלזון, ולא משום דפליגי עם ר"ת במציאות, אלא בהגדרת הדבר. וכמו שלענין דם בתולים גופיה כ' החתם סופר (בחי' לכתובות ה' ב') 'לאו במציאות קא בעי, אלא האמת דדם בכותלי רחם הוא כמשקה עצור בספוג, ומספקא ליה אי דינו כפקיד או דינו כמיחבר חיבור'.

[ותמהתי במאי דפשיטא לי' למר שמסתמא ראו המאירי והמיוחס לריטב"א דברי פליניוס ואריסטו, והיו יכולים לברר מהות הארגמון ואם עולה א' לשבעים שנה, ולענ"ד אלו דברי תימה].

ו.

בסוף דבריו מוסיף כת"ר הערה קטנה, כלשונו: "שמצינו עוד דברים שהיו ידועים אצל חז"ל ואין בהם זכר אצל חכמי האומות ומהותם לא נודע לנו, ולמשל 'כוס של עקרינ' מוזכר בפי חז"ל כדבר רגיל וניתן להשיג בקלות, ואין לנו שום ידיעות עליו מהו". ומלבד מה שעל עצם הדבר של כוס עיקרינ, נפלאתי טובא

כיצד קובע כת"ר בפשיטות שאין לזה 'זכר אצל חכמי האומות' כאשר על זה גופא מדבר פליניוס עצמו(!) בארבע מקומות, ונזכר גם פעמיים בחוקי יוסטיניאנוס (עי' המקורות בספר 'הרפואה והיהדות' עמ' 195 הערה 65, י"ל ע"י מוה"ק), מלבד זה ברור שיש להבחין בין דברים בעלי חשיבות ומעלה וכמו חלזון הצובע בצבע יוקרתי [שעדיין לא נמצא שני לו, לע"ע לכה"פ] לבין רפואות המשתנות בכל דור ודור. ובאמת ראה גם ראה כי סממני הקטורת ואבני החושן וחמשת מיני מרור וחיות טהורות ושמונה שרצים וכמותם עניינים רבים לאין מספר הגם כי נחלקו בהם הרבה המפרשים במהות ובפירוש עניינם מ"מ אף אחד מהם לא כלה זכרו מן העולם ולא נעלם ונסתתר, וכ"ש בתכלת שהיתה ידועה בכל ישראל עוד בזמן חתימת התלמוד. וע"פ רוב מה שדברים הנ"ל לא נודע עניינם לכלל הציבור, ואף ליושבי ביהמ"ד, אינו מחמת העלם עצם הדברים, אלא מחמת חסרון החקירה בהם, בשונה מחלזון התכלת שזה כשני עשורים כבר נידון ונחקר ע"י תלמידי חכמים רבים [לא באתי לומר שהדבר אינו אפשרי, רק כלפי מאי דאמר מר שמצינו עוד דברים שהזכירו חז"ל ולא נודע לנו עניינם, קאמינא שמה שאז היה מצוי עדיין ישנו בינינו]^(כה).

ואכפול ברכה ושליו' מקרב לב הדוש"ת באה"ר

חיים אשר

כה). מחמת שגגה לא נשלחה אגרת זו במועדה אל הרב מחבר הקונטרס שליט"א, אלא הגיעה עדין לאחר איזה זמן, ולכך לא דרך קסתו כיד ה' הטובה עליו, אלא השיבנו בקצרה, בזו הלשון: "אני כבר לא עוסק בסוגיא זו, רק דבר אחד רציתי לעיין בו. כתבת שפלינוס מזכיר כוס של עקרין כמה פעמים וכו'. אם כן הוא באמת, שגיתי. כמדומה לי שראיתי כתוב בפירוש אצל החוקרים שהכוס של עקרין אינו מוזכר חוץ מדברי חז"ל, וסמכתי עליהם. אולם ראיתי שיש אומרים שהכוס של עקרין היה משקה שלשעה היה מוריד היכולת להוליד, וכמה מחכמי האומות מדברים על דברים כעין זה. האם לזה כיוונת? אם כך הוא, לענ"ד פשוט שאין לאחד ענין עם השני. אם זכרוני איננו בכזיב, חז"ל אומרים בפירוש שהכוס של עיקרין היה מעקר - אין זה דבר שהולך מעצמו לאחר זמן, אלא כשהאשה שותה הכוס של עיקרין, נעשתה עקרה. לא ראיתי דבר כזה מובא בשום מקום חוץ מדברי חז"ל. אם הוא קיים, אנא תודעיני המקום המפורט. כל הענין של כוס של עקרין הוא קצת חידה סתומה בעיני, ואשמח לראות דברי חכמי האומות, אם הם כתבו עליו".